

Viivi Neare

LAPSE ARENDAMINE JA TEMA ARENGU TOETAMINE IMIKUEAST KOOLINI

Käsiraamat lapsevanematele,
lasteasutuste õpetajatele ja eripedagoogidele

2024

Toimetanud Kristi Kingo
Kujundanud Alar Kitsik
Kaane foto dreamstime.com

Autoriõigus: autor ja Atlex OÜ, 2024

Kõik õigused kaitstud. Igasugune autoriõigusega kaitstud materjali ebaseaduslik
paljundamine ja levitamine toob kaasa seaduses ette nähtud vastutuse.

Atlex OÜ
Kivi 23
51009 Tartu
Tel 734 9099
Faks 734 8915
atlex@atlex.ee
www.atlex.ee

ISBN 978-9916-620-33-5

Kirjastus
atlex

SISUKORD

SISSEJUHATUS	5
1. LAPSE ARENG IMIKU, VÄIKELAPSE JA KOOLIEELIKUNA	9
1.1. Lapse areng imiku- ja väikelapseas	11
1.1.1. Lapse motoorse arengu olulisemad tähelepanekud imikueas	11
1.1.2. Lapse motoorse arengu olulisemad tähelepanekud väikelapseas	17
1.1.3. Lapse kõne ja kognitiivse arengu eeldused	23
1.1.4. Lapse kognitiivne ehk vaimne areng	34
1.2. Lapse areng koolieelses eas	41
1.2.1. Lapse füüsiline areng	42
1.2.2. Lapse kõne areng	45
1.2.3. Lapse kognitiivne areng	51
Peatüki kokkuvõte	56
2. LAPSE ARENDAMINE JA TEMA ARENGU TOETAMINE	59
2.1. Lapse arengu hindamine ja varajane märkamine	60
2.1.1. Lapse arengu hindamine ja abi- või toevajaduse märkamine	60
2.1.2. Perekesksus lapse arengus abi- või toevajaduse märkamisel	63
2.1.3. Lapse arenguks soodsa arengukeskkonna loomine	66
2.2. Lapse arengu toetamine	71
2.2.1. Lapse arengu toetamine imikueas	73
Kuuekuune imik	73
Üheksakuune imik	80
Aastane laps	84
2.2.2. Lapse arengu toetamine väikelapseas	92
Aasta ja kuue kuune laps	93
Kaheaastane laps	96
Kahe aasta ja kuue kuune laps	98
Kolmeaastane laps	100

Lasteasutuses kohese toetamise kiirem avastamine	102
Mida ei tohiks teha.....	103
Arendustegevused igapäevatoimingute juures	106
2.2.3. Lapse arengu toetamine koolieelses eas.....	108
2.3. Arenduslikud erivajadused	109
2.3.1. Arenguliste erivajadustega laste jaotus.....	113
2.3.2. Spetsiifilise või segatüüpi spetsiifilise psüühika arenguhäirega lapsed	116
Toetamine	120
2.3.3. Terviseseisundist tingitud erivajadustega lapsed	123
Toetamine	124
2.3.4. Riigikeelt mittevaldavad lapsed lasteasutuses.....	125
Toetamine	126
2.3.5. Psüühiliste häiretega koolieelikud.....	128
Aktiivsus- ja tähelepanuhäirega (ATH) lapsed	128
Autismispektri häirega (ASH) lapsed.....	131
2.3.6. Puudest tingitud erivajadustega lapsed.....	138
Toetamine	140
2.3.7. Arenduslike erivajadustega koolieelikute arengu toetamine lasteaias.....	140
2.4. Eripedagoog lasteaias	145
2.4.1. Eripedagoogi töö olemus lasteaias	147
2.4.2. Eripedagoogi koostöö lasteasutuses	153
Peatüki kokkuvõte.....	158
 LÕPETUSEKS.....	 161
 KASUTATUD ALLIKAD	 163

SISSEJUHATUS

Selles sissejuhatuses püüan pisut selgitada, miks minu arvates niisugust raamatut vaja on, mis teemasid siin käsitletakse ning kes võiks olla peamine lugejaskond. Autorina on mul eripedagoogi töökogemus lasteaiast, rehabilitatsiooniasutusest ja erinevatest koolidest, samuti olen pikka aega lektorina esinenud lasteadeade, põhikooli ja kutseõppeasutuste õpetajate, üliõpilaste ning ka lastevanemate ees. Lisaks on mul pikk elukogemus – olen üles kasvatatud kolm last, kellel on nüüd ka omal lapsed. See tähendab aga emaks ja vanaemaks olemise kogemust.

Oma elutarkusele toetudes, iseäranis lasteaias töötamise ajast ja loengute tagasisidest lähtuvalt, on mul viimasel kümnel aastal tekkinud arusaam, et tänapäeval saavad väikesed lapsed kodus vanematelt vähem tähelepanu – just nimelt arengu seisukohast –, kui nad seda tegelikult vajavad. Vanemad on enamasti väga hõivatud erinevate „oma asjadega“ ning neil on kujunenud arvamus, et laps kasvab ise: teeb seda, mida soovib, peab saama olla vaba ning otsustab ja vastutab ise oma tegevuse eest.

Tegelikult aga areneb laps niimoodi, et kõike seda, milles ta on vaba, mida võib ise valida või mille eest vastutab, peab laps tajuma eeskujudelt ehk vanematelt, õppima ühistest aruteludest ja täiskasvanute suunamisest. Mis on lapsele kasulikud ja vajalikud tegevused või milleks ta praegu veel küps ei ole – see kõik peab lapseni jõudma pere eeskujude ja vanemate lahke selgituse kaudu, aga veel parem kui koos tegutsemise läbi.

Veel olen tunnetanud, et lasteadeades ja koolides juhindutakse küll uudest õpikäsitlusest, milles rõhutatakse lastele suurema vabaduse andmise vajadust, nende oma loovusele enama arenguvõimaluse lubamist, kuid kahjuks kiputakse seejuures unustama, et loov ja iseõppija saab olla ikkagi vaid see laps, kes on õppinud (kellele oleme õpetanud) sihipäraseid ja ennast arendavaid eesmärke täiskasvanu soovitustest või koostegevustest eristama või neid ise püstitama, selmet lihtsalt millegi enam meeldivaga tegeleda.

Tööst rehabilitatsioonikeskuses, koolis ja lasteaias on jäänud kahjuks ka niisugune mälestus, et lapsevanemad ei saa päris hästi aru, mida antud vanuses laps peaks suutma, ega tea, mis on nende osa lapse arengu toetamises.

Nendest isiklikest tähelepanekutest ei tohi muidugi järeldada, et kogu maailm on hukas ja nn õigeid vanemaid polegi olemas. Ikka on. Ja nad on enamuses. Kuna tegemist on aga väikeste lastega, siis ei saa ühtegi murekohta

jätta tähelepanuta. Raamat on oma eesmärgi täitnud, kui lapsevanemad saavad sellest niisugust tuge, mille otsimiseks nad võib-olla veel üldse vajadustki ei tundnud. Seda enam peaks käesolev väljaanne asja ette minema siis, kui on tekkinud mingi mure.

Laste arengu seisukohast olen veel tähele pannud, et lapsed mängivad järjest vähem. Eriti käib see liikumismängude kohta, aga ka õppemängud on jäänud kahjuks multikate, nutivahendite või kõikvõimalike töölehtede täitmise kõrval tagaplaanile. Samas ei saa väita, et praegusel digiajastul sünniksid ilma lapsed, kes ei vaja värsket õhku, kelle keha, käed-jalad ja aju ei nõua liikumist või ümbritsevate esemetega suhestumist. Laps vajab kogu oma olemusega inimlikku koostegutsemist. Ajurakkude küpsemise seisukohast teeb liigkiire või liigvarajane digivahendite mänguasjana kasutamine või telerist multikate vaatamine lapsele karuteene. Rahuldamatat jääb liikumisvajadus, kuid ka lapse kogemuste pagas teda ümbritseva maailma tundmaõppimisel ja selles olevate huvidega tegelemise võimaluste väljaselgitamisel pole veel piisaval tasemel ning lapse huvid ja emotsioonid jäävad seetõttu maailma mõistmisel liiga kitsaks.

Selle raamatu avaldamise põhjuseks on lisaks ka asjaolu, et Eesti praegune hariduspoliitika juhendub koolieelsetes lasteasutustes kaasava hariduse põhimõttest, kus selle kõrval, et iga laps peab saama käia oma kodukoha lasteaias ja vanemad leidma sealt tuge oma lapse arendamiseks-kasvatamiseks kodus (mis on Eestis kogu aeg olnud), tuleb juurde veel kohustus toetada vastavalt võimetele erivajadustega, mõnikord ka abi- või tuge vajavate koolieelikute arengut, ja minna ka täielikult üle eestikeelsele haridusele. Viimastest nõuetest tingitult on loodud uus koolieelse lasteasutuse seadus ning uus koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava. Erivajadustega koolieelikuid silmas pidades on lasteasutustes olemasolevate tugimeetmete rakendajate hulgas võtmeisikuteks direktor ja õppejuht, rühmaõpetajad ja eripedagoog või logopeed. Viimase töö ja tegevuse sisu on laste arengu toetamise seisukohast kindlasti ülitähtis ning vajab praegusel ajal erilist tähelepanu.

Kõike eelnevat silmas pidades saab põhirõhk raamatus olema just lapse arengu toetamisel kodus, seda eriti imiku- ja väikelapseas, kuid juttu tuleb ka koolieelikute, sh erivajadustega laste arengust. Väljaanne koosneb kahest osast, lapse arengust ja selle toetamisest. Teine osa on mahukam, seal käsitletakse vanemate võimalusi lapse arengule kaasaitamiseks, lasteasutuste osa laste, ka arenduslike erivajadustega laste, arengu toetamisel ja eripedagoogi tööd lasteaias.

Peamine eesmärk on suunata ja julgustada lapse arenguprobleemide võimalikult varast ja õigeaegset märkamist ning kohest abi- või toevajaduse rahul-

damist. Kõigi teemade sisse on põimitud lapse arengu kaks olulisimat tegurit – mäng ja kõne.

Raamatu sihtrühmaks on lapsevanemad ja lasteasutuste töötajad, iseäranis eripedagoogid, kuid see sobib kõigile, kes vähegi väikese inimese kujunemise ja kujundamisega kokku puutuvad. Eks ole üsna kulunud ütlemine, et lapsed on meie tulevik, kuid tegelikult ongi see nii ning see tulevik peaks puudutama meist igaüht, sest mida tublimaks tänased lapsed oma tegemistes, mängudes ja õpingutes arenevad, seda tublimad on nad ka oma töös täiskasvanuna ning seda kindlam ja turvalisem on iga inimese vanaduspõlv. Lapse kujunemine oma riigi elu edasivijaks saab kulgeda aga vaid tema arengule nii sisuliselt kui ka materiaalselt tõsisemat tähelepanu osutades.

Kuna oman doktorikraadi (PhD) eripsühholoogias ja -pedagoogikas, olen sellel alal kogu elu tegutsenud ja ennast pidevalt arendanud, tunnen end teemas piisavalt pädevana, mistõttu käsitlused, mida siin raamatus kasutatakse, on teaduspõhised, aga aastatega juba vägagi paljus enda omaks muutunud, mistõttu ei leidu kirjutises eriti viiteid erinevatele allikatele.

Raamatu temaatika kuulub arengupsühholoogia käsitluspiirkonda, mis on äärmiselt lai uurimisvaldkond. Seda ei ole võimalik üheselt ega väikeses mahus, eriti praktilisi suunitlusi silmas pidades, käsitleda (Butterworth, Harris 2002; Õppimine ... 2008). Seetõttu ei leia siit teooriaid, mille valguses arengupsühholoogia lapse arengut vaatleb, küll aga võivad mitmeski kohas läbi kumada tuntud psühholoogide Jean Piaget' ja Lev Vögotski seisukohad, mis on olnud mulle minu teaduriks kujunemise teel väga tugevateks mõjutajateks.

Isegi tänapäeval tulevad ilmale lapsukesed, kellele ei piisa sellest, et kodu on hubane, elu materiaalselt kindlustatud ning vanemad haritud ja eeskujulikud – näiliselt piisavalt hea pinnas selleks, et laps saaks ise igati tubliks kasvada. Sest lapsed on nagu äsja istutatud puud. Sa võid need küll heasse kobedasse mulda panna, aga alati varitseb oht, et muld kuivab ja puude kasv jääb kängu. Seega on vaja neid kasta ja teatud aja jooksul, mõnikord päris pikalt, ka kobestada, et puukesed saaksid juurdumiseks ja edasiarenemiseks jõudu. Nii on ka lastega. Neile ei piisa ainult heast arengukeskkonnast, nende arengut tuleb ka toetada: pakuda nii materiaalselt (praktiline, näitlik tegevus) kui ka verbaalselt (selgitused) tuge. Selline lähenemine on olnud alati oluline ja see on minu väga kindel seisukoht. Laps ei saa areneda ilma täiskasvanu tähelepanu ja toetuseta. Ei piisa ainult igapäevasest hooldustoimingute sooritamisest, neisse on vaja koheselt põimida nii palju arenduslikku kui vähegi võimalik – vaid nii areneb lapsest tubli, loov, sotsiaalne ja teisi arvestav isiksus, kes ei mõtle ainult endale ega looda elus teiste abile.

Raamatu kirjutamisel toetusin peamiselt oma loengumaterjalidele ja uurimistöodele, samuti kuulajatelt, kolleegidelt ja lastevanematelt saadud hindamatule tagasisidele. Palju tuge sain ka oma pereliikmetelt, seega tänud neilegi. Täna veel kirjastust, kes oli raamatu valmimisel mulle igati toeks.

1 LAPSE ARENG IMIKU, VÄIKELAPSE JA ● KOOLIEELIKUNA

Käesoleva raamatu kirjutamisel on üsna palju toetunud koolieelse lasteasutuse riiklikus õppekavas (2008) toodud sätetele, kus rõhutatakse, et lasteasutuse arendus- ja kasvatustegevuse eesmärk on lapse mitmekülgne ja järjepidev areng kodu ja lasteasutuse koostöös. Eesmärgist tulenevalt toetab arendus- ja kasvatustegevus lapse kehalist, sotsiaal-emotsionaalset ja vaimset arengut ning kujunevad välja lapse mängu-, sotsiaalsed, enesekohased ja õpioskused (tegelikult nende eeldused).

Samuti järgitakse arengupsühholoogilisi seaduspärasusi, kus olulisel kohal on ennekõike arenguvaldkondade järjepidev üksteisega põimumine või üksteisele baseerumine, mis arvestab lapse aju arengut ja küpsemist. Esikohal on füüsiline ehk **motoorne areng**, sellele tuginedes saavad hakata kujunema **eneseteenindusoskused**, mis panevad omakorda aluse **sotsiaalsete oskuste** kiiremale kujunemisele, sest laps suudab juba liikuda ja saab pisut enesega hakkama, et olla n-ö seltskonnas. Seejärel hakkavad arenema **kommunikatiivsed oskused**, mis tugevdavad ka sotsiaalseid oskusi, ning kõigele eelnevale tuginedes on laps valmis **kognitiivseks** ehk **vaimseks arenguks**. Siin ongi see koht, kus iga valdkonna kehtimise või prevaleerimise järgus võib olla vaja lapse arengut pisut tagant lükata ehk toetada.

Laps on alaliselt kujunev olevus, mistõttu toimuvad tema arengus pidevad muutused. Lapse areng toimub astmeliselt ning seda saab vaadelda ka arenguperioodidena. Igat arenguperioodi iseloomustab mingi peamine tegevus, aga ka interaktsioon selle tegutsemise käigus. Interaktsioon on oluline lüli lapse, talle oluliste täiskasvanute (kes on tema ümber), kasvukeskkonna (kus ta asub või tegutseb) ning kultuuriliste mõjude (mis on täiskasvanud ja keskkonna just selliseks kujundanud) vahel. Siinkohal on oluline veel keel ehk kõne areng, sest keel peegeldab kultuuri. Kultuuritunnetus tuleb lapse arengusse kõige kergemini mängu kaudu.

Mäng kujundab last üsna pikka aega, muutudes pidevalt järjest keerulisemaks ja kultuurilähedasemaks, saades lapse peamiseks tegevuseks. Laps su-

hestub mängu kaudu kõigepealt esemelise maailmaga, täpsustab ja rikastab oma kujutlusi sellest. Seejärel väljendab laps mängus oma jäljendamisuskust ja arusaamu inimsuhetest ehk sotsiaalkultuurilist konteksti. Mäng õpetab pingutama, nautima ja looma ning võimaldab – ja kindlasti ka innustab – kõigest rääkima. Seda nii mängusituatsioonis kui ka hiljem mängust saadud edu või elamust (teinekord võib see olla ka negatiivne) täiskasvanule väljendades. Viimane peab leidma alati aega, et lapse jutt mängu kohta ära kuulata, selle vastu huvi üles näidata ning vajadusel ja võimalusel ka juhendada või edaspidist tegevust suunata. Viimaks võtab keel lapse mängu ja ka muude tegevuste juures planeerija rolli. Näiteks teatab laps, et hakkab nüüd arsti mängima või autot joonistama. Nii on keele areng mängu arengu soodustaja ja mäng ise kõne arengu rikastaja, suhestaja ning interaktsiooni looja.

Käesolevas raamatus vaatleme lapse arengut perioodide kaupa, kus üsna olulisel kohal on vanuselised täpsustused, mis seonduvad koolieelses kasvatuses aluseks võetud vanuseliste põhimõtetega. See tähendab, et luuakse rühmad söimeealistele (kuni kolmeaastased) ja lasteaiarühmad 3–6-aastastele ning 6–7-aastastele lastele. Pisut enam tähelepanu pöörame just imiku- ja väikelapsele ning nende perioodiliste arengukriteeriumide rõhutamisele, et meile tuleks taas meelde – laps sünnib siia maailma väga suurte eelduste ja potentsiaaliga areneda vaimselt ja füüsiliselt, sotsiaalselt ja kõne poolest täisväärtuslikuks inimeseks. Ning arvestada tuleb tõsiasjaga, et kohe peale sündi on vaja hakata seda arengupotentsiaali ära kasutama, et pisikese ilmakodaniku elu oleks täpselt nii turvaline, aktiivne ja vastastikku kogemusi andev, kui ta seda vajab. Et iga päev annaks imikule ja väikelapsele tema eelduste rakendamiseks ja edasikujunemiseks piisava keskkonna.

Nii on ehk ka mõistetav, miks raamatus ei ole lapse arengu vaatlemisel arvestatud seadustes antud arengu kolme komponendiga just sellises järjestuses: 1) kognitiivne ehk vaimne areng, 2) sotsiaalne ja emotsionaalne areng ning 3) füüsiline ehk kehaline ehk psühhomotoorne areng (Laps ... 2005), vaid käsitletakse järjekorras, mis on enam seotud lapse loomulike arenguvaldkondadega.

Lapse arengu vaatlemist alustame füüsilisest ehk motoorsest arengust, seejärel läheme üle sotsiaalsete oskuste ja kommunikatsiooni ehk kõne arengu juurde ning edasi peatume kognitiivse ehk vaimse arengu olulisematel momentidel. Lapse arenguperioodide kirjeldustesse tuleks suhtuda kui üsna reeglipärase arenguga keskmise lapse omadesse. Neid ei saa kindlasti käsitleda kui testi, kuid mingid toetavad või ka tähelepanule ärgitavad viited võib nii lapsevanem kui ka õpetaja siit siiski leida.

Veel tuleks märkida, et erinevatest raamatutest võib leida palju analoogseid tähelepanekuid ja soovitusi, isegi antud raamatu autor on koolieeliku eakohast arengut kirjeldanud oma eelmises raamatus „Erivajadustega lapsed lasteaias ja koolis“ (Atlex 2022), mistõttu on ülevaatliskuma jälgimise huvides lapse arengu kirjeldused esitatud tabelite kujul.

1.1. Lapse areng imiku- ja väikelapseeas

Pisikesed ilmakodanikud tulevad siia maailma ka tänapäeval üsna abitukestena ja vajavad kõigepealt täiskasvanu hoolt, armastust ja tuge. Ehkki lapsuke on kohe täiesti tema ise ja suudab ennast mingil moel isegi maksma panna, pidurduks ilma täiskasvanu (eriti ema) hoolet ja füüsilise soojusega tema isiksuse areng üsna oluliselt. Kuna laps on veel nii saamatu ja abitu, ei kahtle keegi, et temaga tuleb tegeleda ning et ta vajab olulisel määral täiskasvanu tähelepanu. See arusaam ei tohiks aga kunagi vaibuda ega liigselt kahaneda, sest olenemata lapse vanusest ja tugevamaks muutumisest on täiskasvanu küllaldane ja paras tähelepanu talle ikka ja alati oluline. See olekski kõigepealt see „väike nügimine“, mida ta vajab.

1.1.1. Lapse motoorse arengu olulisemad tähelepanekud imikueas

Järgnevad tabelid arvestavad, et iga laps areneb omas tempos, jõuab mõnes arenguvaldkonnas või vanuses eakaaslastest pisut ette või jääb mõneti maha. Samuti võivad teatud arengulised edusammud mõnel lapsel ilmned pisut teises järjekorras, kui on kirjeldatud (Butterworth, Harris 2002; Ward 2015; Neare 2022). Tähtis on teada, et arenguperioodi olulised arengunäitajad võivad esineda ühe- kuni kolmekuulise nihkega. Näiteks võib laps oma motoorika arengus roomamise ja käputamise perioodid ära vahetada või hakkab käputama samal ajal, kui juba tugevate najale püsti tõuseb. Kuid kehale on niisugune asend ja taoline keharaskuse jaotamine, oma keha valitsemine, nagu seda annab käputamine, kindlasti väga vajalik. Ühel hetkel võib olla väga vahva, kui last käputama ergutavad vanemad koos võsukesega käpakil mööda tuba ringi tatsavad. Ja see ongi see, mida autor püüab edasi anda – kui teha midagi lapsele vajalikku temaga koos, ongi see lapse arengu jaoks hea stiimul ja vajalik tugi.